

ПИТАННЯ ПЕРЕДДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ УНІФІКОВАНИХ ДОКУМЕНТАХ

ISSUE OF PRECONTRACTUAL LIABILITY IN INTERNATIONAL UNIFIED DOCUMENTS

Старинець К.О.,

аспірант кафедри міжнародного приватного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто питання переддоговірної відповідальності в міжнародно-правових документах уніфікованого характеру. На основі порівняльно-правового аналізу регулювання переддоговірних відносин у правових системах різних держав зроблено висновок, що відмінності між режимом договору і делікту, які проводяться в більшості правових систем, є суттєвою перешкодою на шляху розробки уніфікованого регулювання переддоговірної відповідальності.

Ключові слова: переддоговірні зобов'язання, переддоговірна відповідальність, принцип добросовісності, Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р., Принципи УНІДРУА.

В статье рассмотрены вопросы преддоговорной ответственности в международно-правовых документах унифицированного характера. На основе сравнительно-правового анализа регулирования преддоговорных отношений в правовых системах разных государств сделан вывод, что проводимые в большинстве правовых систем различия между режимом договора и деликта являются существенным препятствием на пути разработки унифицированного регулирования преддоговорной ответственности.

Ключевые слова: преддоговорные обязательства, преддоговорная ответственность, принцип добросовестности, Венская конвенция о договорах международной купли-продажи товаров 1980, Принципы УНИДРУА.

The article deals with pre-contractual liability in the international legal instruments of the unified nature. On the basis of comparative legal analysis of the pre-contractual relations regulation in the legal systems of different countries it is concluded that the differences between the treatment of contract and tort which are typical for the most legal orders make a significant obstacle for the development of a unified regulation on pre-contractual liability.

Key words: pre-contractual obligations, pre-contractual liability, principle of good faith, the Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods 1980, the UNIDROIT Principles.

Постановка проблеми. Як відомо, одним із ключових завдань цивільного права є забезпечення стабільності цивільного обороту та, зокрема, дотримання договірної дисципліни. Проте, за деякими статистичними даними, порушення допускаються у більше ніж 80% договорів, а більш 1/3 договорів в загальному не виконуються [1, с. 163]. Як зазначає з цього приводу професор Б.І. Пугінський, «багато розвинених країн стикалися з практикою так званого «договірної опортунізму», тобто ігнорування договорів суб'єктами господарювання, які прагнуть за рахунок порушень вирішувати проблеми своїх фірм. І всі держави були змушені проводити серйозні заходи, що дозволили зміцнити дисципліну, спонукати компанії до суворого виконання зобов'язань і тим самим створити умови для нормального розвитку своєї економіки» [1, с. 164].

Цьому зауваженню цілком кореспондує і слушне висловлювання А.Г. Карапетова про те, що «в ситуації невизначеності в питанні про чесність один одного кожному виявляється вигідніше вести себе опортуністично. В такому випадку виграш шахрая виявляється значним, якщо опонент виявиться найкращим добряком і поведе себе чесно» [2, с. 27].

Однак недобросовісність контрагенту може виявитись не тільки під час виконання договору, але й до моменту його укладення – вже на стадії перего-

ворів щодо узгодження умов майбутнього договору. Тому, на нашу думку, досягненню окресленої вище мети (забезпеченню стабільності цивільного обороту) має також слугувати становлення принципу сумлінності переддоговірних зобов'язань, визнання та закріплення якого в різних правових системах стикається з безліччю проблем, передусім через протиріччя принципу майже абсолютно визнаної свободи договору.

Висловлені міркування набувають особливої актуальності в умовах міжнародного торгового обігу, що зумовлено як більш високими операційними витратами, так і сумами, понесеними внаслідок порушення (навмисного або за необачністю) переддоговірних зобов'язань збитків.

Стан дослідження проблематики. Питання переддоговірних зобов'язань вже ставали предметом дослідження як українських та російських авторів (К. Гнізевич, В. Богданов, Т. Подшивалов, В. Мілаш, Р. Адельшин, Н. Стрекалова), так і зарубіжних дослідників (В. Тетлі, Д. Картрайт, М. Хесселінк, К. Осаке, Д.М. Годерр та ін.). Частина цих робіт присвячена питанням змісту доктрини переддоговірної відповідальності, дослідженням її походження і розвитку, інша – принципу добросовісності ведення переговорів, на якому заснований досліджуваний правовий інститут. Окремі роботи присвячено темі

ставлення країн загального права до питань можливості виникнення будь-яких зобов'язань на стадії, коли договір ще не укладено.

Метою статті є дослідження стану уніфіковано-го регулювання переддоговірної відповідальності в міжнародному приватному праві.

Викладення основного матеріалу. До прийняття міжнародних угод, таких як Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р., держави при вирішенні питань переддоговірної відповідальності керувалися виключно власним правом. В результаті договірні сторони часто не могли визначитися у питаннях того, як договір або процес переговорів буде тлумачитися, якщо стане предметом судового розгляду.

На сьогоднішні Віденська конвенція не містить в собі норм, які прямо регулюють переддоговірну відповідальність, однак ця концепція все ж таки відобразилася у ст. 7 Віденської конвенції, у якій зазначено, що «при тлумаченні цієї Конвенції належить враховувати її міжнародний характер та необхідність сприяти досягненню однакового її застосування й додержання сумлінності в міжнародній торгівлі». Незважаючи на формулювання статті, існує думка, що принципи, які містяться в ній, особливо принцип сумлінності, можуть використовуватися також для тлумачення угоди сторін і навіть накладають на сторони зобов'язання діяти відповідно з цими принципами [3].

Згідно з більшістю думок, переддоговірна відповідальність певною мірою суперечить принципу договірної автономії (свободи договору), на одному з яких заснована Віденська конвенція. Цей висновок ґрунтується передусім на обставинах прийняття Конвенції, коли пропозицію про внесення таких положень до тексту Конвенції було неодноразово відкинуто [4].

З одного боку, безліч країн у процесі прийняття Конвенції представляли свої аргументи «за» включення до неї норм про переддоговірну відповідальність. Делегати, які підтримують цю позицію, стверджували, що сумлінність є загальновизнаним принципом, зважаючи на те, що багато національних цивільних кодексів містять подібні зобов'язання, які відіграли важливу роль у розвитку правил торгівлі. Крім того, делегати зазначили, що міжнародне публічне право визнає концепцію сумлінності, відображену в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Слід зазначити, що деякі країни побоювалися не зарахування цього принципу в норми Конвенції через можливість подальшу критику ЮНСІТРАЛ за протиріччя визнаному принципу добросовісності у міжнародній торгівлі. Особливо з огляду на активне залучення до комерційних процесів країн, що розвиваються [5, с. 257].

З іншого боку, аргументи проти включення обов'язку діяти добросовісно полягали ось в чому: «сумлінність» – виключно моральна за своєю природою категорія і, отже, не повинна згадуватися у міжнародному договорі. Оскільки Конвенцію тлумачитимуть суди в багатьох країнах, делегати побою-

валися, що сумлінність як «моральна» і суб'єктивна категорія призведе до безлічі різних інтерпретацій та неоднорідності тлумачень конвенційних положень. Противники концепції стверджували, що така неоднорідність тлумачення несе потенційну шкоду міжнародній торгівлі.

Оскільки думки делегатів були настільки суперечливими, ЮНСІТРАЛ була створена робоча група для підготовки альтернативи принципу добросовісності у міжнародній торгівлі. Ґрунтуючись на тому, що Конвенція повинна представляти інтереси всіх залучених країн, група намагалася розробити документ, який зможе прийняти більшість країн.

Робоча група запропонувала кілька варіантів. Перша з пропозицій полягала в тому, щоб включити положення про сумлінність в преамбулу документа замість того щоб подати його як окрему статтю. Проте вона була відкинута делегатами, зважаючи на те, що таке закріплення було б рівнозначно виключенню такої норми з Конвенції, оскільки воно не матиме обов'язкової сили для сторін. Друга пропозиція передбачала включення принципу добросовісності у правила тлумачення заяв і поведінки сторін. Однак і її делегати відкинули [5, с. 262].

Нарешті, делегати врегулювали свої розбіжності і врахували обов'язок діяти сумлінно при тлумаченні та застосуванні положень Конвенції. Попри деякі заперечення, країни в цілому погодилися, що нова ст. 7 стала реалістичним компромісом і вирішенням.

Незважаючи на ціль Конвенції, що полягає в досягненні однакової її застосування, жодне з її положень спеціально не регулює питання про переддоговірну відповідальність. Тому існують різні рішення з одного й того ж питання. Якщо суд прийде до висновку, що певна область права є невирішеною або не розглядається в рамках Конвенції, він повинен засновувати свої рішення на загальних принципах Конвенції або за відсутності таких принципів може застосувати місцевий закон, встановлений на підставі норм міжнародного приватного права, як додаток до наявних положень Конвенції.

Як зазначає Д.М. Годер, суди можуть інтерпретувати ст. 7 (1) Конвенції трьома різними способами. По-перше, «суди можуть тлумачити текст цієї статті буквально, порахувавши, що її положення стосуються тільки обов'язку особи, що приймає рішення, взяти до уваги необхідність сприяння дотриманню добросовісності у міжнародній торгівлі» [5, с. 262]. Така інтерпретація судів найбільш сприятлива для противників включення принципу сумлінності в Конвенцію, однак вона не сприяє меті Конвенції – досягненню однакової в правозастосуванні.

Друга ймовірна інтерпретація, зазначена Д.М. Годер, встановлює, що суд може прийти до висновку, що в тексті Конвенції існує прогалина, яка стосується обов'язку сумлінності. У такому випадку суд засновує обов'язок діяти сумлінно на загальних принципах, на яких ґрунтується Конвенція. Оскільки ст. 7 (1) охоплює загальне положення про сумлінність при тлумаченні Конвенції, сумлінність цілком може виявитися одним із «загальних принципів», що ле-

жать в основі Конвенції в цілому. Завдяки такій інтерпретації суд може зобов'язати сторони діяти відповідним чином [5].

Існує безліч справ, які вказують, що таке тлумачення є найбільш поширеним. Наприклад, Апеляційний суд Австралії у справі *Renard Construction (ME) Ltd. v. Minister for Public Works* ґрунтувався на принципі сумлінності, що застосовується в договірних спорах в Європі та США. Суд зауважив про існування факторів, що сприяють визнанню сумлінності як неявного обов'язку в договірних відносинах. Одним з перерахованих факторів була ст. 7 (1) Конвенції. Суд визнав, що положення цієї статті може бути використано не тільки в питаннях тлумачення судом Конвенції, але і як загальний обов'язок діяти добросовісно в договірних відносинах [4].

Подібне тлумачення міститься також у справі *SARL Bri Production «Bonaventure» v. Societe Pan African Export*, розглянутій Апеляційним судом Франції. У цьому випадку покупець із США подав до суду на продавця з Франції за порушення умов контракту. Сторони домовилися, що товар буде перепроданий південноамериканському дистриб'ютору, але, по суті, покупець почав перепродувати товар дистриб'ютору в Іспанії. Покупець пізніше приховав цей факт від продавця. Коли продавець виявив, що певна частина товару була продана в Іспанію, він відмовився сплатити чергову частину коштів. Покупець подав до суду за порушення умов контракту, а продавець подав зустрічний позов. Суд ухвалив, що справа регулюється Конвенцією. Приймаючи рішення на користь продавця, Суд посилається на ст. 7 (1), встановлюючи, що дії покупця були несумісні з принципом сумлінності в міжнародній торгівлі. Цей випадок ще раз доводить, що міжнародні суди тлумачать сумлінність за ст. 7 як загальний принцип, на якому ґрунтується Конвенція [5, с. 262].

Нарешті, третя інтерпретація полягає в тому, що суд «визнає сумлінність як загальний принцип Конвенції у зв'язку зі зростанням впливу Принципів УНІДРУА», оскільки основною метою Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА є забезпечення конкретного керівництва до однорідного тлумачення і застосування правових документів, таких як Конвенція. Ухвалення Принципами УНІДРУА переддоговірною обов'язку вести переговори сумлінно є переконливою підставою того, що цей обов'язок також присутній і в нормах Конвенції.

Беручи до уваги ці три ймовірні інтерпретації, суду сьогодні досить складно вирішити питання про застосовність переддоговірної відповідальності. Проте романо-германська правова сім'я більш схильна до визнання принципу сумлінності для сторін на переддоговірному етапі [6]. Крім того, і прецедентне право останнім часом широко тлумачить положення ст. 7. Тому справедливо зробити висновок, що в міжнародно-правовому регулюванні сьогодні також переважають тенденції до загального визнання принципу сумлінності.

Певної спробою провести хоча б часткове узгодження позицій є роботи на рівні експертних комісій

(тобто деяких *restatements*, притаманних швидше англосаксонській практиці, а не за допомогою офіційних міжнародних угод, тобто нормативним шляхом). Спроба узгодження була зроблена в рамках діяльності ООН, а саме – в рамках УНІДРУА, яка розробила Принципи УНІДРУА. Ці ініціативи не мають нормативний характер. Вони не є нормативними правовими документами та застосовуються тільки завдяки авторитету свого змісту, тобто абсолютно добровільно. Мова йде про форму узгодження права знизу, хоч і під егідою відомих міжнародних організацій.

Відомий чеський вчений, професор А.І. Белоглазек, принципово не сумнівається у значенні таких ініціатив та їх сенсу: «Природно, нічого не заважає тому, щоб сторони домовилися про застосування таких принципів. Але якщо це не відбудеться, тобто якщо сторони не домовляться зрозуміло, що вони будуть деякі принципи (приватну уніфікацію) такого типу застосовувати» [7, с. 624], дослідник вважає їх застосування порушенням захисту правової впевненості. Сторони можуть і повинні покладатися принципово на чинне право. Незважаючи на те, що предметні ініціативи виникають із правової практики та судових рішень, часто мова йде про дійсно дуже абстрактної суміші. Тобто нерідко положення виражені у вельми академічному формулюванні, і дослідник принципово сумнівається в тому, чи достатньо загальних знань сторін для застосування таких принципів. Нарешті, більша частина звичайної юридичної практики абсолютно не знає навіть про існування зазначених уніфікованих правил; тим паче, що ці знання незначні в підприємницькій практиці.

Переддоговірна відповідальність, заснована на зобов'язаннях діяти сумлінно, у Принципах УНІДРУА відображена в ст. 2.15. Договірні сторони при укладенні договору вільні (мають у своєму розпорядженні повну автономію) і не несуть відповідальності за недосягнення угоди. Виняток становлять випадки, в яких суб'єкт діє в суперечності з вимогами сумлінності, особливо якщо сторона вступила в переговори про укладення договору або ж продовжувала їх вести без дійсного наміру укласти договір. У такому випадку вона несе відповідальність за збитки, завдані цим іншій стороні. Договірні сторони несуть також відповідальність за збитки, завдані або розголошенням конфіденційної інформації, або ж її використанням у власних цілях (ст. 2.16 Принципів УНІДРУА).

Однак важливо зазначити, що за своєю правовою природою Принципи УНІДРУА не є юридично обов'язковим документом. Отже, не можна вважати вказаний припис обов'язком чи переддоговірною відповідальністю взагалі [8, с. 32]. За своєю правовою природою названі Принципи не належать ані до міжнародно-правових угод (договорів, конвенцій), ані до звичаїв. Для цих правил, розроблених у рамках міжнародної (міжурядової) організації, що мають характер рекомендаційних норм, тому їх дія факультативна, тобто застосовуються, коли сторони спеціально зробили на них посилання в контракті. Незважаючи на це, зазначений документ широко ви-

користуються на практиці суб'єкти господарювання при укладанні договорів, а також судові органи при розгляді справ. Крім того, його норми широко використовуються як моделі для вдосконалення внутрішнього законодавства багатьох країн, що є досить важливим для розвитку інституту переддоговірної відповідальності та подолання бар'єрів для його уніфікації.

Висновки. Отже, незважаючи на те, що в більшості правових систем держав світу визнається загальний обов'язок переддоговірної сумлінності,

але водночас існують труднощі у визначенні форми відповідальності на переддоговірній стадії, обумовлені проведеннями в більшості правопорядків відмінностями між режимом договору та делікту – все це стає істотною перешкодою на шляху розроблення уніфікованого регулювання та правозастосування в питаннях переддоговірної відповідальності. Водночас успіхи регулювання, запропонованого Принципами УНІДРУА, дають надію на подальші здобутки уніфікованого правового режиму переддоговірних зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пугинский Б.И. Теория и практика договорного регулирования : учебное пособие / Б.И. Пугинский. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2008. – 224 с.
2. Карапетов А.Г. Модели защиты гражданских прав: экономический взгляд / А.Г. Карапетов // Вестник экономического правосудия. – 2014. – № 11. – С. 24–79.
3. Enderlein, F., Maskow, D., 1992. Commentary to United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. Oceana Publications. [online] Available at: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/enderlein-art07.html#art072a>>.
4. Novoa, R. Culpa in Contrahendo: A comparative Law study: Chilean Law and the United Nations Convention on Contracts of the International Sales of Goods. [pdf] Available at: <<http://www.ajicl.org/ajicl2005/vol223/ARTICLE%20-%20novoa%20formatted.pdf>>.
5. Goderre, D.M. International Negotiations Gone Sour: Precontractual Liability under the United Nations Sale Convention. [online] Available at: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/goderre.html>>.
6. French High Court Limits Recovery for Wrongful Termination of Negotiations. [online] Available at: <http://www.morganlewis.com/pubs/LIT_LF_FrenchSupCrtRulesOnWrongfulTerminationOfNegotiations_12nov12#_ftn2>.
7. Белоглазек А.И. Европейское международное частное право – договорные связи и обязательства : у 2 т. / А.И. Белоглазек. – К. : Таксон, 2010. – 1395 с. – 1 т.
8. Подшивалов Т.П. Преддоговорная ответственность в международном частном праве / Т.П. Подшивалов // Международное публичное и частное право. – 2009. – № 6. – С. 32–34.